

Генрик Сенкевич

Доглядач маяка

Переклад з польської Степан Ковганюк

Це оповідання ґрунтується на справжньому випадку, про який свого часу писав Й. Гораїн в одній із своїх кореспонденцій з Америки.

I

Трапилось якось, що в Аспінвалі, недалеко від Панами, пропав безвісти доглядач маяка. Сталося це під час бурі, тому вважали, що він необережно підійшов на самий край скелястого острівця, на якому стоїть маяк, і його змило в море хвилею. Це припущення було тим більш вірогідне, що другого дня не знайшли і його човна, який стояв звичайно в заглибині скелі. На місце зниклого доглядача треба було якнайшвидше знайти другого, бо маяк мав неабияке значення як для місцевого судноплавства, так і для суден, що йшли з Нью-Йорка до Панами. В затоці Москітів багато мілин та рифів, між якими трудно пройти навіть удень, а вночі, коли над морем, зігрітим тропічним сонцем, часто підноситься туман, і зовсім неможливо. Єдиним провідником для суден в таких випадках є світло маяка. Знайти нового доглядача було доручено консулові Сполучених Штатів у Панамі. Це був чималий клопіт, по-перше, тому, що знайти доглядача треба було протягом дванадцяти годин, по-друге, тому, що доглядач мав бути дуже сумлінною людиною, отож не можна було приймати будь-кого, нарешті кандидатів на посаду взагалі не було. Життя на маяку дуже нудне і зовсім не приваблює ледачих південців, що люблять безтурботно бурлакувати. Доглядач на маяку живе майже як в'язень. За винятком неділі, він взагалі не має права залишати свій скелястий острівець. Раз на день йому привозять човном з Аспінваля харчі та свіжу воду, тоді човен одразу одпливає назад, і на острівці площею в один морг не залишається нікого. Доглядач живе в

маяку й утримує його в порядку: вдень він вивішує різнокольорові прапори відповідно до показань барометра, а ввечері засвічує світло. Це була б не дуже трудна робота, якби не доводилось підніматись нагору до ліхтаря крутими й високими сходами — їх було понад чотириста, а доглядач часом мусить це робити кілька разів на день. Взагалі життя доглядача — монастирське, навіть більше — відлюдницьке. Отже, нічого дивного, що містер Ісаак Фалконбрідж був дуже заклопотаний, де знайти постійного наступника доглядача, і легко зрозуміти його радість, коли наступник несподівано з'явився того ж самого дня. То був чоловік уже старий, років сімдесяти або й більше, але ще бадьорий, з поставою і рухами солдата. Волосся у нього було зовсім біле, колір шкіри смаглявий, як у креолів, але очі блакитні, отже, родом він був не з півдня. Вираз обличчя його був пригнічений і сумний, але погляд прямий і чесний. Він одразу сподобався Фалконбріджеві. Залишалось тільки проекзаменувати його, і між ними зав'язалась така розмова:

— Звідки ви? — спитав консул.

— Я поляк.

— Що ви робили досі?

— Тинявся по світі.

— Доглядач повинен любити сидіти на місці.

— Я якраз потребую відпочинку.

— Чи служили ви коли-небудь? Чи маєте свідоцтва про чесне виконання обов'язків на державній службі?

Старий витягнув з пазухи злинялу шовкову шматину, схожу на обривок старого знамена. Розгорнув і сказав:

— Ось мої свідоцтва. Цього хреста я одержав у тридцятому. Другий — іспанський, його я одержав за карлістську війну; третій — французький — Почесного Легіону; четвертого одержав в Угорщині. Потім воював в Америці проти південців, там не давали хрестів, але ось свідоцтво.

Фалконбрідж узяв свідоцтво і став читати.

— Гм!.. Скавінський? Це ваше прізвище?.. Гм!.. Ви власноручно здобули двоє знамен в рукопашному бою... Так, ви були хоробрим солдатом!

— Зумію бути й сумлінним доглядачем.

— Там треба щодня вилазити по кілька разів на верх маяка. Ноги у вас здорові?

— Я пройшов пішки Плені.

— All right! Чи обізнані ви з морською службою?

— Три роки служив на китобійному судні.

— Ви перепробували багато професій.

— Не знайшов тільки спокою.

— Чому?

Старий стенив плечима.

— Така моя доля...

— В усякому разі мені здається, що для роботи на маяку ви вже старі.

— Сер! — раптом схвильовано заговорив старий. — Я дуже стомився і змучився. Як бачите, я багато пережив. Ця посада — одна з тих, яка мені найбільш підходить. Я старий, мені потрібен спокій! Треба вже собі сказати: отут ти й будеш сидіти, це твій останній порт. Ах, сер, і це тільки від вас залежить. Другої такої посади для мене може й не трапитись. Яке це щастя, що я опинився в Панамі... Благаю вас... Богом присягаюсь, що я, як той корабель, що як не зайде в гавань, то потоне... Коли хочете ошчасливити старого чоловіка... Присягаюсь, що я чесна людина... але... годі з мене тих поневірянь...

В блакитних очах старого відбивалось палке прохання. Фалконбрідж, що мав добре серце, був зворушений.

— Well, — сказав він. — Приймаю вас. Тепер ви — доглядач на маяку.

Обличчя старого засвітилось невимовною радістю.

— Дякую.

— Чи можете сьогодні ж виїхати на маяк?

— Так точно.

— Отже, good bye!.. Ще одне слово: за будь-яку похибку на службі ви будете звільнені.

— All right.

Того ж вечора, коли сонце сіло за перешийок, а після осяйного дня настала без сутінків ніч, новий доглядач, видно, був уже на місці, бо

маяк, як звичайно, кинув на воду смугу яскравого світла. Ніч була зовсім спокійна, тиха, справжня тропічна ніч, насичена світлим туманом, що утворював навколо місяця велике райдужне кружало з м'якими розпливчастими краями. Море трохи хвилювалось — починався приплив. Скавінський стояв на балконі біля величезного сліпучого ліхтаря і знизу здавався маленькою чорною цяткою. Старий намагався зосередитись і обміркувати своє нове становище, але був дуже приголомшений тим, що сталося. Він почував себе так, як загнаний звір, коли нарешті сховається від погоні на якійсь неприступній скелі або в печері. Нарешті для нього настав час спокою. Почуття безпеки наповнювало його душу невимовною насолодою. На цій скелі він міг просто глумитися з своєї недолі, що посидала йому стільки поневірянь, нещастя та невдач. Він і справді був, мов той корабель, якому буря поламала щогли, порвала канати й паруси, кидала від хмар на дно моря, била його хвилями, плювала в нього піною — а він однак приплив у порт. Думавши про спокійне майбутнє, що мало тут для нього початись, старий одну по одній відновлював у своїй пам'яті картини тієї бурі. Він розказав Фалконбрідж у тільки про головні події свого життя, але не згадав про тисячі інших пригод. Нещастя переслідувало його всюди: як тільки він напинав де-небудь намет і розпалював вогнище, щоб оселитись назавжди, відкілясь налітав вихор, зривав з кілків намет, розкидав вогнище, а його самого гнав на загибель. Дивлячись тепер з балкона маяка на освітлені хвилі, Скавінський пригадував усе, що пережив. Він воював у чотирьох частинах світу — і під час своїх поневірянь перепробував безліч усяких професій. Бувши працьовитим і чесним, він не раз заробляв чималі гроші, але, незважаючи на велику обережність, завжди несподівано втрачав їх. Він добував золото в Австралії, шукав алмази в Африці, був урядовим стрільцем у Східній Індії. Коли він свого часу купив у Каліфорнії ферму, її знищила посуха. Пробував торгувати з дикими племенами, що живуть в Центральній Бразилії, але пліт його розбився на Амазонці, а сам він, беззбройний і майже голий, кілька тижнів блукав по лісах, живлячись дикими плодами та щохвилини ризкуючи потрапити в пащу кровожерним звірам. Відкрив кузню в Гелені, в Арканзасі, але вона згоріла під час пожежі, що знищила ціле місто. Потім у Скелястих Горах він потрапив у руки індіанців і тільки чудом був врятований канадськими стрільцями.

Служив матросом на судні, що курсувало між Багією і Бордо, і гарпунником на китобой: обидва судна розбилися. Була у нього фабрика в Гаванні, але його обікрав компаньйон, коли він хворів на жовту пропасницю. І от він прибув до Аспінваля — і тут, здавалось, має настати кінець його поневірянням. Бо що може йому загрожувати на цьому скелястому острові? Ні вода, ні вогонь, ні люди. А втім, від людей Скавінський зазнав небагато лиха. Частіше зустрічав добрих, ніж лихих.

Зате, здавалось, його переслідували всі чотири стихії. Люди, які його знали, просто казали, що йому не щастить, і цим пояснювали все. Сам він, кінець кінцем, став маніяком. Вірив, що якась могутня мстива рука переслідує його всюди, на суходолі й на морі. Але не любив про це говорити, лише часом, коли його питали, чия то рука, він мовчки показував на Полярну зірку й казав, що це йде відтіля... Невдачі справді сипались на нього безупинно і легко могли зламати того, хто їх на собі зазнавав. На щастя, у нього була терплячість індіанця й могутня, спокійна сила опору, властива чесним серцям. Свого часу в Угорщині він дістав кільканадцять багнетних ран, бо не хотів хапатись за стремено, на яке йому вказували, як на порятунок, і кричати "пардон". Так само не здавався він і нещастю. Ліз угору уперто, як мураха. Зіпхнутий сто разів, він спокійно починав свою мандрівку сто перший раз. Це був своєрідний і незвичайний чудак. Цей старий солдат, обпалений бог його знає в яких вогнях, загартований у злигоднях, мав серце дитини. Під час епідемії пропасниці на Кубі він захворів на неї тільки тому, що роздав хворим свій чималий запас хініну, не залишивши собі ні грана.

Дивувало в ньому й те, що після стількох невдач він не зневірився і не перестав сподіватися на краще. Взимку він завжди жвавішав і передрікав якісь великі події. Він нетерпляче їх ждав і думкою про них жив ціле літо. Та зими одна по одній минали, а Скавінський дочекався тільки того, що вони побілили йому голову. Нарешті він постарівся й почав втрачати енергію. Його терплячість все більше нагадувала покірність долі. Колишня витривалість змінилась розчуленістю, і загартований солдат перетворився в плаксія, готового пустити сльозу з будь-якого приводу. Крім того, час від часу мучила його страшна

ностальгія, яку могла викликати дрібниця: ластівки, якісь сірі пташки, схожі на горобців, сніг на горах або якась мелодія, подібна до почутої колись... Кінець кінцем опанувала його тільки одна думка — думка про спочинок. Вона поглинула всі інші його прагнення й надії. Для цього вічного бурлаки не було вже нічого більш бажаного й дорожчого за якийсь куток, в якому він міг би відпочити й спокійно дожити віку. Може, саме тому, що примхлива доля кидала його по всіх морях і країнах, він, втомлений, тепер гадав, що найвищим людським щастям є можливість не бурлакувати. Правда, він заслужив таке скромне щастя, але так звик до розчарувань, що думав про це, як про щось недосяжне, про що можна тільки мріяти. Він не смів навіть сподіватись на це, коли раптом протягом дванадцяти годин одержав посаду, немов спеціально створену для нього. Отже, не дивно, що ввечері, засвічуючи свого ліхтаря, він був наче в чаду, питав сам себе, чи це все насправді, й не смів відповісти: так. А тим часом дійсність промовляла до нього незаперечними доказами: минали година за годиною, а він все стояв на балконі. Дивився, радів, упевнювався. Можна було подумати, що він уперше в житті бачить море, бо аспінвальські куранти продзвонили північ, а він і досі стояв на своїй вишці й дивився. Внизу під його ногами грало море. Ліхтар кидав у темряву велетенський конус світла, за межами якого погляд старика губився в чорній, таємничій і страшній далині. Але та дальина, здавалось, бігла до світла. Довжелезні хвилі виринали з темряви і з ревом котились до підніжжя острівця, і тоді видно було їх спінені гребені, що рожево полискували в світлі ліхтаря. Приплив все дужчав і заливав піщані мілини. Таємнича мова океану ставала все виразнішою та голоснішою, вона нагадувала то грім гармат, то шум неосяжного лісу, то далекий гомін величезної юрби. Інколи ставало тихо. Тоді до слуху старої людини долітало кілька тяжких зітхань, якісь ридання — і знову грізні вибухи. Нарешті вітер звів туман, але нагнав чорних розірваних хмар, що заступили місяць. З заходу віяв щораз дужчий вітер. Вали шалено наскакували на кручу маяка, вкриваючи піною його підмурок. Вдалині глухо гриміла буря. На темному збуреному просторі заблищало кілька зелених ліхтариків, почеплених на щоглах суден. Ці зелені цяточки то підносились угору, то западали вниз, то розгойдувались праворуч та ліворуч. Скавінський спустився в свою кімнату. Завила буря. Там, надворі,

люди на суднах боролися з ніччю, з темрявою, з хвилями, а в кімнаті було спокійно й тихо. Навіть відгомін бурі ледве проникав крізь товсті стіни маяка, і тільки розмірене "тік-так!" годинника немов заколисувало старого.

II

Минали години, дні, тижні... Матроси запевняють, що часом, коли море сильно розбурхане, хтось серед ночі з темряви називає їх на ім'я. Якщо так може кликати морська безмежність, то, можливо, коли людина постаріє, її кличе інша безмежність, ще темніша й таємничіша, і чим більш людина стомлена життям, тим миліші їй ті поклики. Але для того, щоб їх почути, потрібна тиша. Крім того, старість любить усамітнюватись, немов передчуваючи могильну тишу. Маяк був для Скавінського такою напівмогилою. Нема нічого одноманітнішого, ніж життя на маяку. Молоді люди коли й погоджуються на цю службу, то незабаром її кидають. Ось чому доглядає маяк звичайно людина немолода, похмура і замкнута в собі. Якщо доглядач з якоїсь причини залишає свій маяк і повертається між люди, то ходить серед них, немов тільки що пробудився з глибокого сну. На маяку нема ніяких дрібних вражень, які в звичайному житті привчають людину все зв'язувати з собою. Все, з чим стикається доглядач маяка,— величезне й позбавлене певних, окреслених форм. Безмежне небо, безмежна вода, а серед цих двох безмежностей — самотня людська душа! Це життя, в якому думка швидше є суцільною задумою, і з тієї задуми не будить доглядача навіть його звичайна робота. Дні такі схожі один на один, як намистини в разку чоток, і єдину розмаїтість становлять хіба зміни погоди. Проте Скавінський почував себе тут таким щасливим, як ніколи в житті. Він вставав на світанку, снідав, чистив лінзи ліхтаря, потім сідав на балконі, дивився в морську далину й ніколи не міг удосталь надивитись на картини, що поставали перед його очима. Звичайно на безмежному синьому просторі видно було зграї напнутих вітром парусів, таких блискучих у сонячному промінні, що аж очі мружились від їхнього блиску. Часом кораблі, користуючись попутним вітром — пасатом, ішли один за одним довгою низкою, немов ключі альбатросів або чайок. Червоні бакени, що вказували путь, легко і

плавно погойдувались на хвилях, а серед парусників щодня опівдні з'являвся величезний сіруватий стовп диму. То пароплав з Нью-Йорка віз пасажирів і товари в Аспінваль, тягнучи за собою довгий хвіст піни. З другого боку балкона Скавінський бачив як на долоні Аспінваль і його жвавий порт, а в ньому ліс щогл, судна й човни; трохи далі біліли будинки й невеликі вежі міста. З високого маяка будинки здавались чайними гніздами, судна — жуками, а люди рухались на білій кам'яній набережній, немов малесенькі цятки. Зранку легкий східний вітрець приносив невиразний гомін міського життя, над яким горував свист пароплавів. Опівдні наставала година сієсти. Рух у порту припинявся, Чайки ховалися в щілинах скель, море вщухало, і хвилі котились ліниво й повільно, і тоді на суходолі, на морі й на маяку наставала непорушна тиша. Жовті піски, з яких спливала вода, виблискували золотом на водних просторах; башта маяка виразно відбивалася в синяві. Потоки сонячного проміння лилися з неба на воду, на піски, на кручі. В такий час і старого Скавінського поймала якась солодка знемога. Він відчував всю чарівність свого відпочинку, а коли подумав, що він буде тривалий, то йому більш нічого й не хотілось. Скавінський утішався своїм щастям, а що людина легко звикає до кращої долі, то й він потроху повірив, що вона змінилась на краще. І якщо люди будують для інвалідів притулки, то чому богіві нарешті не прихистити свого інваліда? Час минав, а з ним зміцнювалась певність Скавінського. Старий зжився з маяком, з кручею, з піщаними мілинами і з самотністю. Познайомився він також із чайками, що кублились у розколинах скель, а вечорами влаштовували збори на даху маяка. Скавінський звичайно кидав їм залишки своєї їжі, і вони незабаром так до нього звикли, що спадали на старого бурею білих крил, а він ходив поміж птаством, мов пастух між вівцями. Під час відпливу ходив на піщані мілини, де збирав смачних слимаків та гарні перлові скойки, що їх залишали на піску хвилі. Вночі, при світлі місяця й маяка, він ходив ловити рибу, якої водилось безліч у заглибинах скель. Зрештою він полюбив свою скелю і свій безлісний острівець, порослий тільки миршавими кущиками, з яких сочилась липка живиця. Убогість острівця компенсувалась розкішними далекими краєвидами з маяка. Опівдні, коли повітря ставало дуже прозорим, видно було весь перешийок, аж до Тихого океану, вкритий буйною рослинністю. Тоді Скавінському

здавалось, що він бачить величезний суцільний сад. Одразу за будинками Аспінваля темніли розкішні букети кокосових пальм та бананів. Далі, між Аспінвалем і Панамою, видно було величезний ліс, над яким уранці й надвечір стелився червонуватий туман. То був ліс, справжній тропічний ліс, — залитий унизу стоячою водою, обплутаний ліанами, суцільна стіна гігантських орхідей, пальм, молочних, залізних та каучукових дерев.

У свою підзорну трубу старий міг бачити не тільки дерева, не тільки розлоге листя бананів, а навіть стада мавп, великих птахів марабу та зграї папуг, що інколи злітали над лісом, як райдужна хмара. Скавінський добре знав такі ліси, бо після аварії на Амазонці сам кілька тижнів блукав у хащах. Знав, що під цим розкішним зеленим склепінням людині на кожному кроці загрожує смертельна небезпека. Там він ночами зблизька чув моторошне завивання мавп та ричання ягуарів, бачив величезних удавів, що звисали, як ліани, з дерев; знав сонні лісові озера, повні скатів та крокодилів. Знав, під яким ярмом живе людина в тих непрохідних пущах, де під гігантським листям, вдсятеро більшим за саму людину, рояться кровожерні москіти, живуть деревні п'явки та велетенські отруйні павуки. Скавінський сам усього цього зазнав, сам пережив, отож тим приємніше було йому тепер дивитись з високості на ці ліси, милуватись їхньою красою й почувати себе в безпеці. Маяк захищав його від усякого зла. Він лише інколи залишав його в неділю вранці. Тоді він одягав темно-синій формений мундир зі срібними гудзиками, чіпляв на груди всі свої хрести і з гордістю підіймав свою білу голову, коли, виходячи з костюлу, чув, як креоли перемовлялись між собою: "Порядна людина оцей наш доглядач маяка. І нашої віри, хоч і янкі". Після відправи він негайно повертався на острів, повертався радо, бо й досі не довіряв суходолу. В неділю він також читав іспанську газету, яку купував у місті, або нью-йоркський "Геральд", який брав у Фалконбріджа, і квапливо шукав у них відомостей з Європи. Бідне старе серце! На тій сторожовій вежі, на другій земній півкулі, воно ще билось для рідного краю... Часом також, коли човен, що привозив йому щодня харчі й воду, припливав до острівця, Скавінський сходив з вежі поговорити з стражником Джонсом. А далі він, мабуть, здичавів, бо перестав бувати в місті, читати газети й

говорити про політику з Джонсом. Інколи цілі тижні ніхто не бачив його, і він нікого не бачив. Єдиною ознакою, що старик живий, було зникнення харчів, залишених на березі, і світло ліхтаря, що засвічувалось щовечора з такою точністю, з якою щоранку в тих краях сходило з води сонце. Видно, старий до всього збайдужів. Причиною була не ностальгія, а те, що навіть вона перетворилась на покірливість долі. Весь світ тепер зосередився для нього на цьому острові. Він зжився з думкою, що вже не залишить маяка до смерті, і просто забув, що є ще щось поза ним. До того ж Скавінський став містиком. Його лагідні голубі очі набули якогось дитячого виразу й завжди були втуплені в далечінь. Перебуваючи завжди в самотності й бачачи перед собою тільки велич природи, старий почав втрачати почуття своєї окремішності і ніби зливався все більше з усім навколишнім. Він не замислювався над цим, тільки безтямно відчував, що небо, вода, його круча, маяк, і золоті піщані мілини, і наповнені вітром паруси, і чайки, підпливи та припливи — то якась велика єдність і гігантська єдина таємнича душа, і він сам є часткою цієї живої душі. Він потонув, поринув у півсон, забувся в цих думках і в обмеженні свого власного, відгородженого від світу існування, в цім напів'яву, напівсні знайшов велике заспокоєння, подібне до півсмерті.

III

Але ось настало пробудження.

Одного разу, коли човен привіз йому воду й харчі, Скавінський через годину спустився з маяка й побачив, що на березі лежить ще якийсь пакунок. На ньому видно було поштові марки Сполучених Штатів і виразно написане на товстій парусині його прізвище. Зацікавлений старий чоловік розрізав полотно й побачив книжки. Одну з них він взяв у руки, заглянув у неї й поклав назад, руки його сильно затремтіли. Він затулив рукою очі, наче не вірив їм, йому здалося, що то сон — книжка була польська. Що це мало означати?! Хто міг прислати йому книжки? В першу хвилину він, мабуть, забув, що ще на початку своєї служби на маяку прочитав у "Геральді" про заснування в Нью-Йорку Польського товариства і зараз же надіслав йому половину місячної платні, яку йому

тут нікуди було дівати. Товариство віддячило йому за це книжками. Вони прийшли до нього звичайним способом, але в першу хвилину старий не міг цього збагнути. Польські книжки в Аспінвалі, на маяку, в його самотині — це було для нього щось незвичайне, нагадувало давні часи, здавалось чудом. Тепер йому, як тим матросам серед ночі, привиділося, що хтось назвав його на ймення безмежно дорогим, але давно забутим голосом. Він посидів якийсь час з заплющеними очима і був майже певний, що, як розплющить їх, сон зникне. Але ні! Перед ним так само лежав розрізаний і освітлений полуденним сонцем пакунок, а на ньому вже розгорнена книжка. Коли старий знову простягнув по неї руку, він почув, як б'ється його серце. Подивився: то були вірші. Вгорі стояла надрукована великими літерами назва, а під нею прізвище автора. Воно не було незнайоме Скавінському; він знав, що воно належить великому поетові, твори якого він читав у тридцятих роках в Парижі. Потім, воюючи в Алжирі та в Іспанії, він чув про все зростаючу славу великого співця, але так звик до рушниці, що книжок і в руки не брав. В 1849 році він виїхав до Америки і в своєму бурлацькому житті майже не зустрічався з поляками й не бачив жодної польської книжки. Тим з більшою цікавістю і хвилюванням він перегорнув титульну сторінку. І йому здалося, що на його самотній скелі починає діятись щось урочисте. Навколо стояла непорушна тиша. Годинник в Аспінвалі продзвонив п'ять годин. На яасному небі не було жодної хмаринки, лише кілька чайок купалося в безмежній блакиті. Океан, здавалось, дрімав. При березі хвилі тихо хлюпотіли, м'яко розпливаючись по піску. А далі сміялись білі будинки Аспінваля серед розкішних пальм. Навколо було тихо, урочисто й велично. Раптом серед цієї тиші залунав тремтячий голос старого, що читав уголос, аби краще зрозуміти:

О Литво, краю мій! Ти на здоров'я схожа! Яка ти дорога, лиш той збагнути може, Хто втратив раз тебе. Як видиво живе, Тебе малюю я, бо туга серце рве.

Скавінському перехопило дух. Літери заскакали перед очима. В грудях щось урвалось і здіймалось, як хвиля, вище й вище, тамуючи голос, стискаючи за горло.

За хвилину старий опанував себе й став читати далі:

О Діво пресвята, що в Острій світиш Брамі

І Новогрудок наш борониш, і над нами

У Ченстохові світ небесний розлила!

Так як колись мене малого ти взяла

І чудом вирвала від хворості страшної

(То няня, силою керована ясною,

Тобі до захисту дала своє дитя,

І знов прокинулось притьмарене шиття,

І вилив на твоїм освяченім порозі

Я сльози радості, подяки чисті сльози),

Так нас повернеш ти у милий, рідний край!

Висока хвиля прорвала греблю волі. Старий заривав і впав білою головою в приморський пісок. Ось уже майже сорок літ, як він не бачив вітчизни, і бог його знає скільки не чув рідної мови, а вона тим часом прийшла до нього сама — перепливла океан і знайшла його, самотника, на другій півкулі, така кохана, така дорога, така гарна! В його риданні не було болю, була тільки зненацька розбуджена незмірна любов, проти якої все інше — ніщо... Тим плачем він просто перепрошував кохану, далеку вітчизну за те, що так постарівся, так звик до самотності, так забувся, що вже навіть не тужив за нею. А тепер от "чудом" повертався в

милий, рідний край, і серце його рвалось. Одна по одній минали хвилини, а він лежав. Над маяком з криком пролітали чайки, наче непокоїлись про свого давнього приятеля. Надходила година, коли він годував їх рештками своїх харчів, тому кілька чайок злетіло з верху маяка до нього. Далі їх ставало все більше, і вони почали злегка клювати його та фуркотіти над ним крилами. Шум крил розбудив його. Виплакавшись, старий заспокоївся, обличчя його сяяло, очі натхненно блищали. Не тямлячи, що робить, він оддав птахам всю свою їжу, на яку вони накинулись із криком, а сам знову взявся до книжки. Сонце вже пропливло над садами й незайманими лісами Панами і повільно скочувалось за перешийок, до другого океану, але й Атлантичний ще був повен блиску, ще було зовсім видно, і старий читав далі:

Тим часом душу цю, де звив гніздо одчай, Неси на пригорни, на луки оксамитні...

Нарешті короткі тропічні сутінки стерли літери на білій сторінці. Старий сперся головою на скелю й заплющив очі. А тим часом та, що "у Ченстохові світ небесний розлила", взяла його душу й перенесла туди, "Де хвилі золота високе котить жито, Де повні колоски пшеницею налито..." В небі ще пломеніли червоні й золоті смуги-шляхи, і він летів ними до рідного краю. Зашуміли в вухах соснові ліси, задзюрчали рідні річки. Він бачив усе ніби увіч. І все його питало: "Пам'ятаєш?" О, він пам'ятає! І навіть бачить: широкі поля, межі, луки, ліси й села. Настала ніч. Звичайно о такій порі його маяк уже освітлював темне море, але тепер старий у рідному селі. Опустивши голову на груди, він снить. Перед його очима швидко і трохи безладно проходять різні картини. Він не бачить рідного дому, бо його знищила війна, не бачить ні батька, ні матері, бо вони померли, коли він був ще дитиною, але взагалі село таке, ніби він залишив його вчора: ряд хат зі світлом у вікнах, гребля, млин, два ставки, в яких цілу ніч скрекочуть жаби. Колись він у тому своєму селі стояв у кінному дозорі, і тепер пам'ять відтворює цілий ряд картин, пов'язаних з тією ніччю. Отже, він — улан і стоїть в дозорі: здалека ясно світить вікнами корчма, і йому добре чути в нічній тиші, як там співають, танцюють, як тонко витинають скрипки й гучно гуде бас. "У-ха! У-ха!" То

улани крешуть іскри підковами, а йому так нудно самому на коні! Години тягнуться помалу, нарешті світло гасне, тепер навколо непроглядний туман і туман: то, мабуть, з лук підіймається опар і заливає весь світ білою хмарою. Океан, та й годі! Але ні, то луки. Ось-ось у темряві озветься деркач, загуде в очеретах бугай. Ніч тиха й прохолодна, справжня польська ніч! Віддалік шумить без вітру сосновий бір... як хвиля морська. Незабаром світанок роз'яснить схід, он уже й півні співають: подають один одному голос від хати до хати. А ось і журавлі курличуть у високості. Улан почуває себе бадьорим і здоровим. Щось там говорили про завтрашню битву. Ну що ж, він піде, як підуть і інші, з криком, з фуркотом прапорців на піках. Молода кров грає в жилах, хоч її холодить нічний вітер. Аж ось світає, світає! Ніч блідне: з темряви виступають ліси, ряди хат, млин, тополі. Скриплять журавлі коло криниць, немов бляшаний флюгер на вежі. Яка та земля кохана, прекрасна в сяйві вранішньої зорі! Ох, єдина, єдина!

Тихо! Пильний дозорний чує, що до нього хтось наближається. Напевне, йдуть його змінити.

Раптом над Скавінський лунає чийсь голос: — Гей, старий, вставайте! Що з вами?

Старий розплющує очі і здивовано дивиться на чоловіка, що стоїть перед ним. Уривки сновидінь борються в ньому з дійсністю. Нарешті видіння бліднуть і зникають. Перед ним стоїть Джонс, портовий стражник.

— Що з вами? — питає Джонс — Захворіли?

— Ні.

— Ви не засвітили ліхтаря і будете звільнені зі служби. Судно з Сан-Жеромо розбилось на міліні, на щастя, ніхто не втонув, а то вас віддали б до суду. Сідайте зі мною в човен, решту почуєте в консульстві.

Старий зблід: він справді тієї ночі не засвітив ліхтаря.

Через кілька днів Скавінський уже був на палубі пароплава, що йшов з Аспінваля в Нью-Йорк. Бідолаха втратив посаду. Перед ним стелились нові дороги бурлакування; вітер знову підхопив цей листок, щоб кидатись ним по морях і суходолах, аби вдосталь з нього назнущатись. За ці кілька днів старий дуже змарнів і згорбився, тільки очі його блищали. В нову життєву путь Скавінський взяв з собою книжку, яку раз у раз притискав до грудей, наче боявся, щоб і вона не пропала...